

Prožno in vključujoče

Marko Juvan: *The History and Poetics of Intertextuality*. Prev. Timothy Pogačar.

West Lafayette, Indiana: Purdue University Press, 2008.

Jelka Kernev Štrajn

Rožna dolina c. XV. 8, SI-10001000 Ljubljana

jelka.kernev-strajn@guest.arnes.si

Navzlic poplavi teoretske literature, značilne za dobo, v kateri živimo, se ne zgodi vsak dan, da bi ugledna tuja založba izdala znanstveno monografijo slovenskega avtorja. Zato lahko izid takšne knjige upravičeno proglasimo za dogodek in knjigi na tem mestu posvetimo nekaj besed, še zlasti, ker pri nas doslej ni bila deležna ustrezne pozornosti.

Komparativistu Stevenu Tötösyju de Zepetneku, uredniku zbirke *Comparative Cultural Studies* pri univerzitetni založbi Purdue University Press (Indiana, ZDA) se je zdelo vredno tvegati in za izdajo pripraviti ter na trg lansirati še eno knjigo o intertekstualnosti. O tveganju govorim zato, ker je bila Juvanova obsežna knjiga z naslovom *Intertekstualnost* sprva na voljo samo v slovenščini, saj je kot 45. zvezek znanstvene edicije *Literarni leksikon* pri DZS (ZRC SAZU) izšla že leta 2000. Tedaj je naletela na nadvse ugodne odzive v domačem in tudi mednarodnem prostoru (glej oceno v *Revue des etudes Slaves* 2/3, 2001 in poročilo Jacka Kozaka na *CLCWeb: Comparative Literature and Culture* 2.4, 2000), tako da je bilo povabilo tuje založbe, ki je sledilo, samo še vprašanje časa. In dejansko je bil potreben čas, da je avtor, kot je mogoče ugotoviti iz primerjave pričujočega angleškega prevoda z izvirnikom, besedilo, preden ga je prepustil prevajalcu – z njim pa je, kot pravi, ves čas tesno sodeloval – predelal. Zato ni presenetljivo, da je knjiga dobila tudi nekoliko spremenjen naslov, iz *Intertekstualnosti* se je prelevila v *History and Poetics of Intertextuality*. Ob publikaciji s takšno genezo se med drugim postavi tudi vprašanje, kako se prevedena in predelana različica razlikuje od svoje predloge in kaj specifičnega prinaša v primeri z drugimi, sočasnimi monografijami o isti temi.

Zahtevne prevajalske naloge se je lotil Timothy Pogačar, Američan slovenskega porekla, ki poučuje na Bowling Green State University, kjer je tudi predstojnik oddelka za nemščino, ruščino in vzhodnoevropske jezike ter od leta 1994 urednik edicije *Slovene Studies: Journal of the Society of Slovene Studies*. Zato ne preseneča, da se angleški prevod bere povsem tekoče, čeprav je Juvanov tekst pravi »mozaik citatov«, kar naloge prevajalca zagotovo ni olajšalo. In sploh je razmerje med prevodom in predlo-

go v tem primeru produkt večkratnega medbesedilnega postopka, ker je *Intertekstualnost* kot predloga vključena v kontekst novega jezika, transformirana in preurejena ter seveda prevedena.

Natančno branje prevedene različice pokaže, da v primerjavi s predlogo ne gre samo za prestrukturiranje v zaporedju in razvrstitvi poglavij in podpoglavij, ampak tudi za vključitev novih prvin, mestoma pa je zaznaven celo rahel premik perspektive, saj je avtor svojo prvotno verzijo dopolnil z vrsto dodatnih, novejših referenc (npr. Landow, Orr, Tötösy, Keunen). To je opaziti že v prvem, uvodnem poglavju angleške različice, kjer avtor, sklicujoče se na literarne raziskave z vidika digitalne tekstualnosti in hiperteksta, konkretno na izsledke Georgea P. Landowa, opozarja na bistveno spremembo statusa teksta v času, ki je pretekel med tem, ko se je v Franciji (leta 1967) prvič pojavil pojem intertekstualnost, in današnjim časom, ko zaradi vpeljave digitalizacije meja med avtorstvom in bralstvom postaja čedalje bolj porozna in zabrisana, saj hiperteksta z njegovimi neštetimi povezavami ni mogoče prebrati niti linearno niti v celoti. Bistvo intertekstualne naravnosti je namreč ravno v tem, da tudi pri branju tradicionalnega teksta zavira linearno branje, ker posamezne tekstne elemente povezuje s spominom na že prebrano, na nekoč že osvojene, potem pa pozabljene strukture, ki tako vnovič postanejo del bralske paradigme. Juvan potemtakem ne pretirava, ko zatrjuje, da je intertekstualnost pojem z izjemno usodo; nastal je kot »abstraktna prvina teoretskega razmisleka« in se v dobrih dveh desetletjih transformiral v »materialno zaznavno vsakdanjo izkušnjo« (*History* 1). Branje hiperteksta ga upravičeno spominja na »nomadsko misel« Deleuza in Guattarija, digitalna tekstualnost pa napotuje na njuno pojmovanje rizoma (*History* 2). Sklepamo torej lahko, da je intertekstualnost kot koncept že ob svojem nastanku poleg transdisciplinarnega družbenokritičnega in subverzivnega naboja vsebovala določen vizionarski potencial, ki je tistim, ki so pojem prvi uporabljali, verjetno ostal prikrit. Saj tedaj, ko je Julia Kristeva neologizem skovala, nihče ni mogel predvideti tako bliskovitega razvoja digitalizacije, ki se je zgodil ob koncu 20. stoletja, in njegovega vpliva na literarno produkcijo. To spoznanje bi lahko bilo dodaten argument v prid tezi, ki nikakor še ni splošno sprejeta, a je Juvanovo izčrpno naracijo in argumentacijo v *History* mogoče razumeti kot njen zagovor; da se je med strukturalizmom in poststrukturalizmom zgodil prelom, in to ne le metodološki, marveč tudi epistemološki.

Koncept intertekstualnosti – da nekoliko osvežimo spomin – se je pojavil v trenutku, ko je čas zanj dozorel, se pravi natanko tedaj, ko se je statično pojmovanje teksta dokončno izpelo in so teoretiki svojo pozornost usmerili na njegove robove. Tako je bil samo še korak do vpeljave koncepta, ki naj bi omogočil prestop iz ene paradigme v drugo, se pravi v sub-

verzivno prakso tako literarnega kot teoretskega pisanja, ki naj bi s spodbijanjem dotedanjih pojmovanj resnice, subjekta, strukture, znaka, teksta in pomena skušala spodnesti poznokapitalistični pogled na svet, hkrati s tem pa tudi tradicionalne poglede na literarno avtonomijo. Vlogo teoretskega izhodišča so odigrali sočasni filozofski tokovi, predvsem Derridajeva kritika zahodnega logocentrizma in koncept *écriture*, kot so jo prakticirali pripadniki skupine, zbrane okoli revij *Tel Quel* in *Critique*, lingvistika, zlasti de Saussurjeva obravnava anagramov, psihoanaliza, teorija diskurza in Bahtinov koncept dialoščnosti, skupaj z njimi pa tudi številna literarna dela, ki so tematizirala dokončen izstop iz epistemološke paradigme, ki je postavila človeka v središče sveta.

History je izčrpen opis in kritičen prikaz zgodovine in teorije intertekstualnosti, ki jo avtor motri tako v njeni ontološki in revolucionarni teoretski razsežnosti kot tudi v njenih »stilističnih aplikacijah«. Obenem je tudi poskus oblikovanja poetike intertekstualnosti, ki hoče biti čim bolj prožna in vključujoča, zato je avtor v svojo obravnavo pritegnil tudi vse pojme, v katerih je mogoče prepoznati predhodnike intertekstualnosti. Ta vključujoča naravnost je razlog, da delo ni omejeno na prikaz citatnosti, to je tiste posebne intertekstualnosti, ki je domena literarne vede in metode, kot jo prakticirajo na primer Riffaterre, Genette, Jenny, Lachmann, Oraić in vrsta drugih, pač pa seže daleč v zgodovino pojava in hkrati v Teorijo, se pravi, da upošteva razvoj tako imenovane obče intertekstualnosti od Kristeve in Barthesa do novega historizma.

Ena od posebnosti *History* v primerjavi z drugimi deli s podobno tematiko je v tem, da se ne osredinja samo na teoretike, ki so delovali v zahodnih deželah, kjer se je rojevala Teorija, ki je proizvedla koncept intertekstualnosti, ampak se intenzivno posveti tudi teoretski dediščini in intertekstualni literarni praksi vzhodnoevropskih in srednjeevropskih držav, se pravi avtoricam in avtorjem iz Rusije, Avstrije, Italije, Slovaške, Poljske, Hrvaške, Srbije, še zlasti pa tistim iz Slovenije. Ob primerjavi angleške različice z njeno slovensko predlogo je nemudoma opaziti, da je v *History* izpadlo poglavje o intertekstualnosti na Slovenskem. Toda pozorno branje kmalu razkrije, da je odsotnost slovenski intertekstualnosti posvečenega poglavja knjigi kot celoti prej v prid kot v škodo, saj avtorjevo naracijo, argumentacijo in deskripcijo nenehno prečijo sklicevanja na intertekstualne pojave iz slovenske književnosti – od *Brižinskih spomenikov* preko Janeza Svetokriškega, Janeza Damascena Deva, Prešerna, Jenka, Kosovela do Marka Švabiča in Branka Gradišnika ter nekaterih mlajših avtorjev – vselej tako, da stojijo ob zgledih iz svetovne književnosti. Posebna pozornost je namenjena tudi avtorjem z etnično mešanih ozemelj (P. P. Pasolini, Fulvio Tomizza, Florijan Lipuš, Peter Handke, Jani Oswald). S takšnim

sopostavljanjem in implicitnim primerjanjem avtor diskretno umešča slovensko literaturo v kontekst svetovne kulture. Kulture, in ne zgolj literature, pravim, ker je ravno tu opaziti naslednji pomemben poudarek in hkrati odmik od angleške izdaje v primerjavi s predlogo, obenem pa tudi posebnost *History* glede na druge, podobne publikacije. Avtor namreč ne skriva, da skuša vzpostaviti dialog s primerjalnimi kulturnimi študijami in da je knjiga uglašena z načeli, ki jih je v stroko nedavno vpeljal prav Steven Tötösy de Zepetnek (*History* 7). In to nikakor ni naključje. Dejansko je časovni razmik med izidoma obeh Juvanovih knjig, slovenske in angleške, sovpadel z obdobjem, ko se je zanimanje svetovne literarne javnosti odvrnilo od velikih »teoretskih metropol« in se usmerilo na obrobje, se pravi na vzhod in jug. Tako sta tudi slovenska literatura in literarna veda, skupaj s slovaško, češko, hrvaško in drugimi, postali enakovreden del svetovne literature. Ta nova naravnost je tradicionalni komparativistični kozmopolitizem prenovila, tako da je vanj vključila literarne in teoretske prakse manj razširjenih jezikov. Danes, ob pospešeni prevajalski dejavnosti te prakse postopoma postajajo sestavni del svetovne književnosti, in potemtakem, če dosledno sklepam naprej, tudi jeziki, v katerih se ta književnost piše, postajajo svetovni jeziki. To spoznanje med drugim potrjuje nesluten razcvet translatoLOGIJE v zadnjem desetletju, zato je razumljivo, da je tudi v *History* prevajanje uvrščeno med intertekstualne postopke (*History* 31–33). Toda intertekstualnost ni samo interdisciplinaren pojav, ki preči meje med posameznimi disciplinami, umetnostmi in diskurzi, je tudi izrazito interkulturni pojav, in sicer v geografskem, nacionalnem in družbenozgodovinskem smislu (*History* 7). Bistveno je, meni avtor, predvsem spoznanje, da je novo ustvarjeni koncept intertekstualnosti pomagal oblikovati po eni strani povsem nov, poprej še neobstoječ konceptualni okvir in teoretsko konceptualizacijo, po drugi strani pa je postal uporaben za označevanje pojavov (različna razmerja, vzpostavljena med teksti), ki so obstajali že prej, a so bili drugače poimenovani, na primer topos, aluzija, citat, imitacija, parafraza, parodija itn. na eni strani, ter spomin, vpliv, tradicija, metakomunikacija na drugi strani. Glede na to avtor že v uvodnem poglavju – ta v primerjavi s slovensko različico nameni več besed historiatu koncepta v okviru francoske Teorije – napove prikaz razvoja v pojmovanju intertekstualnosti kot skupne značilnosti vseh tekstov in preučitev razvoja citatnosti, razumljene kot stilistične in poetične značilnosti samo določenih literarnih besedil, žanrov in smeri; sklene pa uvodno poglavje s tematizacijo lastne pozicije, s katere se je lotil pisanja knjige, in sicer tako da zajame historiat pojavljanja pojma in jedrnato pojasni okoliščine, ki so omogočile recepcijo intertekstualnosti na Slovenskem v poznih šestdesetih in zgodnjih sedemdesetih letih. To bo gotovo zanimalo zlasti

tuje občinstvo, saj gre, kot se izrazi avtor, za enkratni kronotop, v okviru katerega se je razvila slovenska različica lacanovske semiotike (*History* 10). Pojem intertekstualnost je namreč v Sloveniji prvi uporabil prav filozof Slavoj Žižek, in to pod neposrednim vplivom Kristeve in drugih sodelavcev revije *Tel Quel*. Pozneje ga je sicer opustil, je pa intertekstualnost posvojil kot metodo. Izraz se med tedanjimi teoretiki, ki so začeli uvajati izsledke francoske šole v slovensko misel, ni prijel. Zato, domneva avtor, je nastal vtis, da je bil v osemdesetih letih na novo odkrit, in sicer v tesni zvezi s prakso postmoderne literature.

Drugo poglavje na podlagi že omenjenih konceptualnih refleksij dokončno opredeli razliko med splošno intertekstualnostjo kot ontološko-kritičnim konceptom (*History* 44–46) in posebno intertekstualnostjo ali citatnostjo kot literarnovednim kritičnim konceptom (*History* 46–48) ter poda podrobni in razširjeni definiciji obeh, sklicujoč se na vse, ki so karkoli prispevali k razširitvi in uveljavitvi pojmov. Svoje ugotovitve podkrepi s primeri iz svetovne in slovenske književnosti, s tem da marsikateri slovenski primer nadomesti z zgledom iz svetovne književnosti, slovenske primere pa dopolni z zgoščenimi informacijami, da bi bili lažje dostopni tujemu bralstvu. Poleg tega predstavi selektivno zgodovino pojava tako znotraj evropske kot tudi slovenske literature in pokaže, da so se najpomembnejše oblike in zvrsti intertekstualnosti izoblikovale že tisočletja pred pojavom pojma. Na podlagi tega spoznanja se avtor posebej posveti preučevanju intertekstualnih oblik, kot so topos (razumljen kot temelj, na katerem je gradila vsa evropska literatura od antike do osemnajstega stoletja, danes pa lahko klasifikacije toposov razumemo kot enciklopedije določenih oblik intertekstualnosti in hkrati kot skladišče kulturnega spomina), citat (tu se avtor pri obravnavi pojma opre predvsem na temeljni deli Antoina Compagnona in Hermanna Meyerja), in aluzija, ki je teže razpoznavna kot prvi dve, saj se aluzivnost neposredno navezuje na igro in igrivost (*History* 26–30). Tudi pri predstavitvi imitacije, parafraze in prevoda avtor najprej na kratko pojasni izvor in obliko izrazov, nato postopek razloži na posameznih primerih iz domače in tuje literature. Posebno pozornost nameni parodiji, najstarejšemu in najproduktivnejšemu literarnemu žanru. Tu precej izčrpnije kot v slovenski predlogi zajame njen historiat in komentira njene številne literarne zglede. Ob vsem tem ne pozabi opozoriti tudi na tiste intertekstualne oblike in žanre, ki so manj razširjeni, a zato po njegovem nič manj konvencionalni. Takšna sta na primer palinodij in anagram (*History* 41). Iz povedanega se samodejno vsiljuje sklep, da intertekstualnost ni nič mlajša od besede. Zato je razumljivo, da sta Barthes in Kristeva hotela na vsak način preprečiti, da bi se njun novi koncept zreduciral na tradicionalne pojave v literarni zgodovini, saj, kot

skupaj z Barthesom poudarja avtor, intertekstualnosti ne smemo omejeva-
ti na vprašanje izvirov in vplivov v književnosti. S tem se Juvan pridružuje
tistim teoretikom, (npr. Orr, Angenot, Ette), ki menijo, da je razumevanje
pojava in koncepta intertekstualnosti odvisno predvsem od razumevanja
teksta, se pravi statično ali relacijsko. Na to tolmačenje se navezujejo tudi
razlike med različnimi pomenskimi razsežnostmi koncepta, med katerimi
je najodločilnejša razlika med dekonstruktivistično, subverzivno in kri-
tično koncepcijo intertekstualnosti ter njenimi poznejšimi revizijami od
strukturalističnih do hermenevtičnih (*History* 43).

Potopitev v zgodovino intertekstualnosti in odkrivanje njenih predhod-
nikov se dogaja v tretjem poglavju, po eni strani v tradiciji stare retorike in
poetike, po drugi strani v novejših literarnih smereh, kot so historicizem,
formalizem, strukturalizem, hermenevtika in recepcijska estetika. Nato se
avtor osredini na tri najstarejše temeljne pojme: posnemanje (ob posne-
manju starih zgledov se najnazorneje pokaže novost mlajših avtorjev), tek-
movanje (avtorji skušajo svoje vzornike preseči) in spominjanje. To ima v
razvoju intertekstualnosti posebno mesto (teoretsko sta ga osvetlila pred-
vsem Renate Lachmann in Tiphaine Samoyault), saj mnemonične tehnike
omogočajo, da iz zakladnice spomina črpamo argumente in vzorce, upo-
rabne pri oblikovanju novih sporočil, še posebej literarnih. Književnost
namreč že od nekdaj deluje kot akumulator in generator pomenov, tudi v
obdobjih, kadar *ars memoriae* začasno pade v pozabo, kot se je to zgodilo v
času romantike (*History* 53–54). Še bolj kot spomin sta intertekstualnosti
sorodna tradicija in vpliv, ki ga je še posebej težko razmejiti od interteks-
tualnosti. Zato Juvan podrobno predstavi vse odtenke njunega razmerja
in pokaže, da intertekstualnost, s tem ko omogoča interakcijsko, dialo-
ško razmerje med tekstom, ki vpliva, in tekstom, na katerega vpliv deluje,
spodbija samoumevnost vzročno-posledičnih razmerij. Prav Bahtinova
dialoškost je prek koncepta intertekstualnosti modernizirala koncept vpli-
va, k tej modernizaciji pa so prispevali še nekateri teoretiki, kot so Harold
Bloom (njegova teorija se od poststrukturalističnega pojmovanja loči po
tem, da intertekstualnost omeji na področje umetnosti in estetike in opo-
zarja na to, da je vpliv vselej intersubjektivni in ni odvisen samo od de-
lovanja jezika), Dionýz Đurišin, Zoran Konstantinović in Peter Zima, ki
intertekstualnost povezuje tako z vplivom kot z medkulturno izmenjavo
in poudari sociološko razsežnost (*History* 65–67). Juvan ob tem ne pozabi
naglasiti, da sta Konstantinović in Zima svoje raziskave intertekstualnosti,
utemeljene v Bahtinovi teoriji, potisnila v smer interkulturnih vprašanj in
dialoškosti. S tem sta prispevala k nadaljnji problematizaciji nacionalne
kulture kot edinega protagonista v zgodovinskih naracijah. Geografsko
gledano to pomeni, da se je pozornost komparativistov usmerila na etnično

in jezikovno mešane pokrajine ter na obrobne, manjšinske oblike drugosti. Vsi ti uvidi, nam sporoča to poglavje *History*, so pripravili teren za temeljne razprave o primerjalni književnosti S. Tötösya, ki je tudi izrazil svoje stališče do koncepta vpliva, ko je izrecno povedal, da primerjati ne pomeni hierarhizirati in da naj bi glavna določila primerjalnih študij bila inkluzivnost, internacionalnost in interdisciplinarnost.

Na podlagi doslej povedanega o zgodovini intertekstualnosti lahko utemeljeno pritrđimo avtorjevemu paradoksnemu sklepu, da zgodovina intertekstualnosti ima svoje lastne izvire in jih hkrati nima. V luči tega spoznanja se zdi utemeljen tudi avtorjev kritičen komentar Hansa-Petra Maia. Ta namreč v svoji razpravi »Bypassing Intertextuality« kritizira vse zgodovinske preglede, ki skušajo ustvariti veliko naracijo o genezi intertekstualnosti od Platona do Kristeve, ne opazi pa, da je njegova teza o Kristevi kot izviru sodobnega razpravljanja o intertekstualnosti pravzaprav »regresija v preživeli vzročni determinizem in fetišizem izvirov« (*History* 74). Juvan sam je glede zaslug, ki jih pripisuje revolucionarni teoriji Kristeve, bolj previden; četudi ji posveti veliko prostora, skrbno pazi, da njene teze sproti povezuje z izsledki tistih, s katerimi je vzpostavljala teoretski dialog, na primer z Bahtinom in prek njega s formalisti, z Barthesom, Derridajem in drugimi. Predvsem Bahtin, zatrjuje Juvan, ima nedvomne zasluge tako za nastanek kot razvoj koncepta intertekstualnosti, saj je prav dialoškost tista, ki najbolj spodbuja spremembe in poganja procese (*History* 143).

Četrto poglavje dokončno utemelji razlikovanje med občo intertekstualnostjo in citatnostjo, na koncu pa pojasni tudi razmerje med intertekstualnostjo in teorijo diskurza. Pri tem omenja tako rekoč vse, ki so karkoli prispevali na tem področju. Med najboljše poskuse kritičnega razumevanja intertekstualnosti, njene kategorizacije in opisne sistematizacije avtor uvrsti zbornik *Intertextualität: Formen, Funktionen, anglistische Fallstudien* (1985), ki sta ga uredila Ulrich Broich in Manfred Pfister, ob upoštevanju Genettove, Stierlove in drugih teorij. Posebne pozornosti je po njegovem mnenju vreden tudi hrvaški zbornik iz leta 1988, *Intertekstualnost in intermedialnost*, kjer gre predvsem za poskus zgodovinske tipologije citatnosti. Njegova urednica Dubravka Oraić se je v svoji zgodovinsko-tipološki generalizaciji oprla predvsem na ruske formaliste, Bahtina in še nekatere. Uporabila je tudi matematični model, ki pa se ni dobro izkazal pri aplikaciji na literaturo, kot ugotavlja Juvan, ki pod kritični drobnogled vzame tudi njeno zgodovinsko tipologijo citatnosti in ji upravičeno očita, da je iz svoje aplikacije izločila navezave, ki so v besedilu razporejene anagramsko in imajo parodičen učinek, da pretirava s sistematizacijo in da ni dovolj zgodovinsko ter kritično samoreflektirana (*History* 138). Podobno zgodovinsko ter kritično samoreflektirana je naredil tudi Pavao Pavličić, pri katerem avtor

opazi, da je v primeri z D. Oraić upošteval več zgodovinskih dejstev, zlasti tistih, ki kažejo na konvencije literarne komunikacije.

Peto poglavje *History* se loti stremeljive naloge, ko skuša oblikovati deskriptivno poetiko citatnosti, saj je meja med intertekstualnostjo in citatnostjo kulturnozgodovinska spremenljivka. Poleg tega se ve, da so citirana dela vselej tudi že sama citatna, sleherni citat pa lahko deluje kot sporočilo. Bralstvo in avtorja povezuje mreža posrednikov, interpretantov, vpisanih v mrežo sociolektov, navzočih v kulturnem spominu. To je tudi razlog, da obstaja nekaj takega, kot sta enciklopedija intertekstualnosti (izjave, teme, motivi, podobe, stereotipi, figure in žanri) in kod intertekstualnosti, ki je poglobitna sestavina literarne kompetence (*History* 145–148). Vendar citatnosti, opozarja avtor, nikakor ne kaže razumeti samo v smislu dobesednega navedka, čeprav je ta njen prototip, in tudi ne kot lastnost zgolj elitne umetnosti, saj se uprizarja skozi različne kulturne registre. Sam postopek lahko poteka na več načinov, kot opis (parafraza in povzetek), prenos (dobesedna navedba) in posnemanje (stilizacija). Deskriptivna poetika intertekstualnosti opisuje in pojasnjuje medbesedilna razmerja, ki so sintaktična (tu se avtor opre na Klotzovo delitev sintaktičnih povezav na organske in montažne), semantična (tako tekst kot njegova predloga sta interpretanta drug drugega) in pragmatična (ta omogoča, da igra, ki jo uprizarjajo medbesedilni pomeni, seže v zunajtekstno realnost, kar se neposredno navezuje na etično razsežnost literature). Logična posledica deskripcije je klasifikacija, zato avtor v tem poglavju dejansko ponudi grafičen prikaz klasifikacije paratekstualnih indikatorjev citatnosti in citatnih figur (kot mest vsebinskih, strukturnih in stilističnih premestitev) in žanrov (določajo jih družinske podobnosti z drugimi literarnimi vrstami), strukturiranih na enega od treh načinov intertekstualne reprezentacije, to je na način prenosa, ali posnemanja, ali opisa. Tabeli sta sestavljeni s systemskega in ne z zgodovinskega vidika, vsaki figuri ali žanru je pripisan tudi konkreten literaren primer (glej str. 149 in 169). Iz tabel se lepo vidi, da intertekstualnost omogoča porajanje nešteti transgresivnih pomenov in hkrati preprečuje sleherni dokončno sistematizacijo. Juvanova klasifikacija je zato zasnovana tako, da je odprta za sprejemanje novih intertekstualnih oblik in žanrov.

Nobenega dvoma ni, kot povzema sklepno poglavje, da je bil koncept obče intertekstualnosti vgrajen v transdisciplinarno Teorijo, tisto namreč, ki se je porajala na prehodu iz strukturalizma v poststrukturalizem. Bistveno pri tem je, da je nova koncepcija odprla povsem nov pogled na subjektivnost in s tem tudi na razmerje med jezikom, zunajjezikovno realnostjo in umetniškimi praksami. Pokazala je, da se posameznik prav z rabo jezika in drugih označevalnih sistemov umešča v sisteme vsakokratne

kulture, ki s svojimi simbolnimi strukturami omogočajo samozavedanje in dojemanje realnosti, a tudi čustveno naravnost do te realnosti. Zato subjekta, pravilno ugotavlja Juvan, ne moremo obravnavati kot zgolj jezikovni konstrukt, saj dejavno posega v obstoječe kode in tekste ter jih uporablja kot prizorišče za angažiranje v simbolni interakciji z drugim in s svojim lastnim pogledom (*History* 179).

Toda predstava o prepletenosti slehernega teksta z družbeno in zgodovinsko mrežo diskurzov se ne bi oblikovala brez zamisli o transgresivnem veriženju znakov interpretantov. S tem ko obča intertekstualnost zavzema mesto družbene in zgodovinske interakcije, ki ne oblikuje le značaja posameznega teksta, ampak literarnega diskurza nasploh, prek interdiskurzivnosti povezanega z drugimi diskurzi in kulturno dediščino, ponotrjanja vse možne reprezentacije realnosti. Dragoceno je avtorjevo spoznanje, da je ravno zavoljo koncepta obče intertekstualnosti vse te diskurze mogoče reflektirati, kritizirati in dekonstruirati z vidika posameznika. To pomeni, če nekoliko izpeljem avtorjev uvid, da Teorija v nekem smislu še zmeraj učinkuje, četudi je usahnil njen revolucionaren in vizionaren domet iz časa zgodnjega poststrukturalizma. Zdaj obstaja, če se izrazim heglovsko, kot *aufgehoben* in deluje v podtalju svojih teoretskih odvodov, to je smeri in metod, utemeljenih na novem pojmovanju subjektivnosti, med drugim tudi znotraj primerjalnih kulturnih študij. Zasluga koncepta citatnosti pa je v tem, da preprečuje razumevanje literarnega teksta v smislu neposrednega posnetka zunajjezikovne stvarnosti ali, če povem bolj splošno, vsaka izkušnja, ki je predmet opazovanja, je v nekem smislu že rezultat nekega procesa. Juvan, sklicujoče se na Foucaulta, poudari, da nobena izjava ne more poseči v svet stvari, hkrati pa noben diskurz, niti literarni, ne more preživeti izolirano, brez povezav z drugimi področji komunikacije in brez afilacije z družbeno, zgodovinsko, psihološko in telesno konkretnostjo. A ne glede na to je očitno, da je ravno spoznanje o literaturi, narejeni iz literature, spodbudilo nastanek metode pretanjenega opisovanja avtoreferencialnih mehanizmov, ki upravljajo literarni proces, in vodijo bodisi v ponavljanje in kontinuiteto literarnih vzorcev (vzpostavljane kanona) bodisi v njihovo spreminjanje in destrukcijo (spreminjanje kanona) (*History* 181). To spoznanje je spremenilo in še spreminja tudi druga področja literarnega raziskovanja, pomislimo samo na pojma teme in motiva, ki sta postala interpretativna konstrukta, odvisna od tekstov in diskurzov.

Literarna veda je torej prav s posvojitvijo intertekstualnosti literaturo dokončno opredelila kot avtopoetski sistem, katerega značilnost je, da živi od kulturnega spomina, a je hkrati v nenehnem dialogu z drugimi diskurzi in kulturami. Zdi se celo, da je fenomen intertekstualnosti v *History* – ta je kot celota kljub svoji temeljiti analitičnosti bolj sintetična kot analitična

knjiga – vseskozi obravnavan tako, da se izteče v vprašanje o *autopoiesis* v literaturi, a tudi širše v kulturi in tistem njenem delu, kjer bi se problematika utegnila odpreti v smeri najsodobnejših teorij v fiziki, biologiji celice, ekologiji, informatiki, sociologiji in nevroznosti.

April 2011